

УДК 378.11 (477)

А. В. БАРАНОВА

ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ

Охарактеризовано діяльність держави у сфері виховання молоді, надано визначення державної виховної політики, проаналізовано нормативно-правове закріплення національних виховних засад, визначено рівні державного управління вихованням молоді.

State activity in the field of upbringing youth is described, determination of public upbringing policy is brought, the normatively-legal fixing of national upbringing bases is analysed, the levels of public administration of upbringing youth are described.

Ключові слова: державна виховна політика, державне управління вихованням, ідея національного виховання молоді.

Сучасний етап реформування системи освіти в Україні, її адаптації до світових стандартів характеризується переосмисленням ролі держави у вихованні української молоді. Сьогодні суспільство ставить перед державою завдання виховання творчої, соціально активної особистості, для якої загальноприйняті духовні пріоритети мають глибокий життєвий сенс і виступають дійовими регуляторами моральної поведінки. Крім того, теперішній стан розвитку суспільства вимагає від особистості індивідуальної діяльності, швидкої переорієнтації, якісно нової структури мислення, стартової готовності до нестандартних дій в екстремальних ситуаціях.

Значна роль у становленні високорозвинутої культурної особистості належить вищій освіті, бо саме в молодому віці значною мірою формуються світоглядні позиції молоді, ціннісні орієнтації та переконання, відбувається становлення визначальних рис характеру студентів [2, с. 38]. Саме тому виховний процес має надзвичайно важливе значення як на рівні індивідуального розвитку кожної молодої людини, так і на рівні державної освітньої політики. Зазначене спричиняє до посилення уваги з боку органів державної влади не лише до навчальної, а й до виховної складової діяльності вищих навчальних закладів України. Державна діяльність у сфері виховання покликана координувати зусилля всіх суспільних інститутів, забезпечувати єдність і пріоритет загальнодержавних та національних інтересів.

Проблемі виховання молоді присвячені дослідження багатьох науковців різних галузей науки. Так, у вітчизняній педагогіці вихованню молоді присвячено роботи Л. Белоусової, П. Щербаня, К. Левківського, А. Ржевської, В. Кременя та ін. Значущість виховання для розвитку суспільства зумовлює увагу до нього з боку вітчизняних та зарубіжних філософів як минулих часів (Г. Гегель, С. Гессен, Д. Дьюї, І. Кант, Ортега-і-Гассет, К. Ясперс та ін.), так і сьогодення (В. Андрущенко, О. Дем'янчук, І. Добронравова, В. Корженко, Л. Федулова та ін.). Державна діяльність у сфері освіти досліджувалася такими спеціалістами з державного

управління як В. Авер'янов, С. Майборода, О. Жабенко, В. Лола, Г. Одінцова, С. Григанська, Л. Парашенко та ін.

Однак дослідження з державного управління вищою освітою здебільшого націлені на навчальну складову освіти, в той час, як виховання залишається майже поза увагою науковців. Так, недослідженою є сутність виховного процесу як об'єкта державного управління та діяльність держави у сфері виховання молоді.

Тому метою статті є розкриття особливостей державного управління виховним процесом у вищій школі. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити поняття державної виховної політики та проаналізувати її нормативно-правове забезпечення; з'ясувати рівні державного регулювання у сфері виховання та суб'єкти державного впливу на виховний процес.

Економічна нестабільність, соціальна незахищеність молоді, недосконалість законів та нормативних актів, і регулюють правові відносини молоді та держави викликають кризу духовності та моральності, що призводить до загострення криміногенної ситуації, зростання негативних явищ серед молоді (алкоголізму, наркоманії тощо). Серйозне суспільне занепокоєння викликає зниження інтересу молоді до споконвічних культурних цінностей: художньої літератури, класичної музики, театру, живопису, іншим видам мистецтва [6]. Саме тому постає необхідність переосмислення змісту і призначення виховання в сучасному світі, адже його майбутнє залежить від людських якостей, що формуються і відтворюються саме засобами виховання. Тому, на думку В. Корженко, виховання є важливим чинником соціального оновлення, людського виміру суспільного буття [5, с. 74].

Зазначене доводить, що створення необхідних умов для розвитку та задоволення культурних потреб молоді є одним з найголовніших завдань органів державного управління та місцевого самоврядування, тому особливої актуальності набуває питання виховної політики держави.

Незважаючи на значну роль держави у вихованні української молоді, слід відмітити думку політолога О. Дем'янчука, який вважає, що виховна політика охоплює не лише діяльність органів державної влади, а й політику, яку здійснюють (чи можуть здійснювати) недержавні організації, об'єднання державних і громадських органів або навіть приватні структури й агенції [3]. Тому, на нашу думку, сукупність усіх видів діяльності суспільних інститутів щодо виховання молоді можна назвати національною виховною політикою. Діяльність же владних структур (органів державного управління та місцевого самоврядування, а також підпорядкованих ним структур) можна розглядати в рамках державної виховної політики.

Термін “державна політика” визначається різними науковцями або як наміри уряду вжити певних заходів загального характеру для вирішення якихось значних державних питань, або як напрям дій, регуляторних заходів, законів, бюджетних пріоритетів стосовно певної теми, що здійснюється державним органом чи його представниками [3; 11]. З огляду на зазначене, в широкому розумінні визначимо державну виховну політику як сукупність усіх видів державної діяльності держави у сфері виховання.

Державна виховна політика визначається двома характерними особливостями. З одного боку, приєднання України до Болонського процесу ставить перед вищими

навчальними закладами завдання полікультурного виховання молоді, формування планетарного мислення особистості, толерантності, відкритості іншим культурам. З іншого боку, система виховання студентів базується на національній ідеї, спирається на основні здобутки духовної спадщини українського народу [10, с. 63].

Зазначені орієнтири державної виховної політики лягли в основу Концепції національного виховання студентської молоді, розробленої Міністерством освіти та науки України в червні 2009 р. У цьому нормативному документі містяться основні засади державної діяльності у сфері виховання студентів, визначено, що роль держави в національному вихованні полягає в координації зусиль усіх інститутів суспільства, забезпеченні єдності та пріоритету загальнодержавних і національних інтересів [4].

Основним типом сучасного виховання молодого покоління, на думку науковця П. Щербаня, має стати національне виховання, основою якого виступає національна ідея, що об'єднує і консолідує суспільство, сприяє виробленню активної життєвої позиції молодій людині, становленню її як особистості [10, с. 65]. Як вважає А. Ржевська, національний характер виховання полягає у формуванні людини як громадянина України незалежно від її етнічного та соціального походження, віросповідання та передбачає створення спільноти самодостатніх людей, які об'єднані національною ідеєю та оберігають свої цінності й свободи [9, с. 97].

Національна ідея є характерною особливістю, що визначає національне виховання як систему поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді та реалізується через комплекс відповідних заходів. Національне виховання має стати фундаментом становлення світогляду молодій людині, на якому формуються фахові знання та професійна відповідальність [4].

Національне виховання у вищому навчальному закладі – це виховний процес, який є сукупністю закономірно побудованих і взаємопов'язаних компонентів. Такими компонентами виступають принципи, мета та завдання національного виховання, зміст, методи, форми і засоби виховання, а також його результати.

Діяльність органів державної влади у сфері виховання молоді, формування національної молоді еліти буде ефективним за умови побудови виховної політики держави відповідно до освітніх принципів. Це принципи демократичності, гуманізації, єдності навчальної та виховної діяльності, послідовності, системності та наскрізності, диференціації та індивідуалізації виховного процесу, єдності теорії та практики, природовідповідності, пріоритету правової свідомості [4].

Дотримання зазначених принципів передбачає консолідацію студентства та науково-педагогічних працівників в єдину академічну спільноту, об'єднану спільною мораллю та ідеями. Академічна спільнота буде демократичною за умови визнання права кожного на свободу виявлення своєї творчої індивідуальності, усунення авторитарних методів виховання. Тому держава у своїй виховній діяльності має створювати умови для особистісної самореалізації, формуванні людяної, широї, доброзичливої, милосердної особистості. Освітній процес у вищому навчальному закладі повинен містити виховні аспекти в усіх своїх формах, адже процес виховання тісно пов'язаний з життям та трудовою діяльністю суспільства. Крім того, теоретичні виховні положення та ідеї, що пропагуються у вищому навчальному закладі, стануть

ціннісними орієнтирами молоді лише за умови їх практичної реалізації, реального втілення у студентське життя.

Виховний процес у вищій школі носить гуманістичну спрямованість, тобто є особистісно-зорієнтованим. Тому державна виховна діяльність має будуватися на основі врахування індивідуальних особливостей кожного студента, рівнів його фізичного, духовного, психічного, соціального, інтелектуального розвитку, стимулюванні його активності та розкритті творчої індивідуальності. Зазначене передбачає визнання самоцінності особистості у визначенні цілей виховання, використання індивідуального підходу як підтримки морального становлення особистості.

Серед виховних принципів важливе місце займає принцип пріоритету правої свідомості. Сутність його полягає в тому, що основою національного виховання, побудови державної виховної політики виступає національна ідея. Її реалізація у виховному процесі потребує виховання поваги до конституційних прав і свобод людини, до держави та її законів. Саме високий рівень правової свідомості є ознакою вихованої культурної особистості.

Вища школа покликана виховувати успішну особистість, що здатна самореалізовуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури. Тому, як зазначено в Концепції, метою національного виховання є формування свідомого громадянина – патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей і духовних запитів [4].

Основна мета національного виховання визначає зміст державної діяльності у сфері виховання. Державна виховна політика покликана вирішити такі завдання:

- формування національної свідомості, гідності громадянина, виховання поваги й любові до рідної землі й українських традицій;
- підготовка свідомої інтелігенції України, збереження інтелектуального генофонду нації;
- усвідомлення молоддю чіткої громадянської позиції, прищеплення молодим людям віри у верховенство закону, який є єдиною гарантією свободи;
- підняття престижу української мови в академічному середовищі, забезпечення і розвиток українськомовного освітнього простору;
- формування в суспільній свідомості переваг здорового способу життя, культу соціально активної, фізично здорової та духовно багатой особистості;
- створення необхідних умов для ефективного розвитку студентського самоврядування, виявлення його потенційних лідерів та організаторів;
- забезпечення високого рівня професійності та вихованості молодої людини, сприяння розвитку індивідуальних здібностей, таланту та самореалізації;
- плекання поваги до своєї alma mater, дотримання і розвиток демократичних та академічних традицій вищого навчального закладу [10, с. 64].

Виконання завдань, що ставить держава перед вищою школою, досягнення основної мети національного виховання націлені на досягнення результату виховного процесу – формування цілісної особистості громадянина – патріота України, що поєднує в собі інтелектуальний потенціал, духовність, життєву

компетентність і високий професіоналізм, особистість зі стійкою системою ціннісних орієнтацій і переконань, що визначають стиль та спосіб її життя. Таку особистість молодій людині покликано формувати вищі навчальні заклади, органи державного управління та органи місцевого самоврядування в реалізації національної виховної політики.

Для того щоб державна виховна діяльність була ефективною, політика у сфері виховання має бути збалансованою у своїй спрямованості. Йдеться про діалектичне поєднання в організації виховного процесу у вищому навчальному закладі поваги і довіри до особистості та вимогливості до неї; єдність свободи вибору та відповідальності особистості; єдність прав та обов'язків особистості [6]. У такому випадку виховна діяльність держави буде демократичною і не матиме авторитарного чи анархічного характеру. На зазначених положеннях ґрунтується основна мета державної діяльності у сфері виховання.

Фахівець з державного управління В. Лола визначає метою державного управління виховним процесом забезпечення відтворення в суспільній свідомості демократичних норм і цінностей, сприяння утвердженню національної держави та громадянського суспільства через свідомість кожного громадянина [7, с. 24]. Система державного управління освітою, зокрема виховним процесом у вищій школі, має забезпечити оптимальні умови для реалізації державної виховної політики, створити системний механізм упровадження державних виховних програм, сприяти становленню та формуванню унікального українського виховного ідеалу. Саме тому наукові дослідження в галузі державного управління виховання у вищій школі спрямовані на пошук ефективної моделі управлінської діяльності держави в цій галузі.

Державне управління виховним процесом має певні особливості з огляду традиційного суб'єкт-об'єктного підходу [8, с. 94] до визначення поняття державного управління. У широкому тлумаченні державне управління визначається як сукупність усіх видів діяльності держави, тобто всіх форм реалізації державної влади загалом [1, с. 112]. Так, державне управління виховним процесом можна визначити як діяльність усіх державних інститутів у сфері виховання молоді.

Суб'єктом державного управління вихованням молоді виступає держава. Проте цей суб'єкт за своєю структурою, видами та формами діяльності є складним. Центральним державним суб'єктом управління виховним процесом у вищій школі є органи державної влади. Верховна Рада України як законодавчий орган регулює виховний процес на нормативно-правовому рівні, визначаючи основні засади державної виховної політики в положеннях законів і підзаконних актів. Урядові структури як органи виконавчої влади покликано реалізовувати державну виховну політику, втілювати в практику положення законів, концепцій та інших нормативних актів. Виховна діяльність органів виконавчої влади розподіляється між різними міністерствами та відомствами.

Так, виховний вплив на молоде покоління покликано регулювати Міністерство освіти та науки України, Міністерство культури і туризму України, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту. Також виховні функції частково покладені на Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство охорони навколишнього

природного середовища України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Державний комітет України у справах національностей та релігій та інші відомства.

Саме на такому загальнодержавному (центральному) рівні формується та реалізується державна виховна політика, створюється нормативно-правова база регулювання виховного процесу, бо саме держава виступає провідником національної ідеології, діє від імені та для всього народу.

Проте культурні, етнічні, релігійні, географічні та інші відмінності кожного регіону визначають особливості реалізації державної виховної політики в кожному окремому регіоні. З огляду на це виокремимо регіональний рівень державного управління виховним процесом, який визначається діяльністю обласних державних адміністрацій, управлінь і відомств з урахуванням регіональних особливостей суспільного життя.

Крім центральних органів державної влади значну роль у управлінні вихованні молоді відіграють органи місцевого самоврядування. Оскільки в умовах демократії та достатнього рівню розвитку громадянського суспільства державна влада поступається значною частиною своїх повноважень на користь органів самоуправління [3]. Тому державна виховна політика поєднує в собі виховний вплив як центральних органів державної влади, так і громадського самоврядування. Таким чином виокремимо, крім загальнонаціонального (центрального) і регіонального, ще місцевий рівень. Цей рівень характеризується виховною діяльністю органів місцевого самоврядування (обласних, районних, міських, селищних рад).

Також значна роль у реалізації державної виховної політики належить виховній роботі в кожному конкретному закладі освіти. Можна сказати, що в цьому випадку державне управління виховним процесом здійснюється на локальному рівні, який характеризується діяльністю адміністрації навчального закладу, професорсько-викладацького складу, студентських молодіжних організацій, профспілок тощо.

Крім того, освітній процес нерозривно поєднує в собі навчання та виховання, тому під час навчально-виховного процесу кожен педагог здійснює виховний вплив на своїх вихованців, тим самим на індивідуальному рівні управляє виховним процесом.

Таким чином, виховання молоді є не лише об'єктом педагогічної діяльності, а й державного управління. Завдяки тому, що виховний процес є важливим елементом суспільного життя, він постійно знаходиться в полі зору органів державної влади. Основні ідеї національного виховання на законодавчому рівні закріплені в Концепції національного виховання молоді, проте законотворча база щодо регулювання виховного процесу є неповною та недосконалою.

Національна виховна політика як сукупність усіх видів діяльності суспільних інститутів щодо виховання молоді, реалізується на різних рівнях діяльності держави та недержавних структур, що необхідно враховувати при розробці ефективної моделі державного управління вихованням молоді. Напрямок подальших досліджень, на нашу думку, має стати аналіз діяльності державних органів на кожному з окреслених рівнів і розробка моделі державного управління вихованням молоді.

Література:

1. *Авер'янов В. Б.* Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / В. Б. Авер'янов. – К. : Юстиніан, 2007. – 288 с.
2. *Белоусова Л. О.* Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики / Л. О. Белоусова. – Х. : НУА, 2004. – 264 с.
3. *Дем'янчук О. П.* “Державна політика” та “публічна політика”: варіант перехідного періоду / О. П. Дем'янчук. – Режим доступу : http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV18_2000_polityk/05_demyanchuk_op.pdf
4. Концепція національного виховання студентської молоді. – Режим доступу : zakon.nau.ua/doc/?uid=1038.2285.0
5. *Корженко В. В.* Філософія виховання: зміна орієнтацій : [монографія] / В. В. Корженко. – УАДУ. – К. : УАДУ, 1998. – 303 с.
6. *Левківський К.* Основні напрями виховної роботи у вищих навчальних закладах / К. Левківський. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/main.php?query
7. *Лола В. В.* Формування державної ідеології виховання людини в умовах трансформації суспільства: теоретико-методологічний аспект : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / В. В. Лола ; ДРІДУ НАДУ. – Д., 2007. – 213 с.
8. *Одінцова Г. С.* Теорія та історія державного управління : [навч. посіб.] / Г. С. Одінцова, В. Б. Дзюндзюк, Н. М. Мельтюхова. – К. : ВД “Професіонал”, 2008. – 288 с.
9. *Ржевська А. В.* Виховання громадянськості у студентів вищих навчальних закладів / А. В. Ржевська // Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді) : зб. наук. пр. – К., 2001. – Кн. I. – С. 94–100.
10. *Щербань П.* Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді / П. Щербань // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 62–67.
11. *Kilpatrick D.* Definitions of Public Policy and Law. – Режим доступу : <http://www.musc.edu/vawprevention/policy/definition.shtml/>

Надійшла до редколегії 23.06.2010 р.